

A középkori európai zsidóprivilegiumok genealógiája

(Vázlat)

Komoróczy Géza

Rüdiger (Huozman), Speyer (lat. *Spira*) püspöke (1074–1090): 1084. szeptember 13¹

IV. (Száli) Henrik német-római császár (1056/1084–1105)²

(a) Wormsnak (lat. *Wormacia*) / a wormsi zsidóknak (*Wormser Privileg*): 1074³

(b) a Speyerben élő zsidóknak: 1090. február 19⁴

(c) a wormsi zsidóknak: 1090⁵

I. (Hohenstauf / Staufen; Barbarossa / Rótszakállú) Frigyes német-római császár (1152–1190)

(a) az osztrák hercegség megalapításakor a császár megadja II. (Babenberg; Jasomirgott) Henrik hercegnek (örgróf: 1141–; herceg: 1156–1176) a zsidók tartásának jogát⁶: 1156

(b) a wormsi és kölni (lat. *Colonia*) zsidóknak: 1157⁷

¹ Julius Aronius, *Regesten zur Geschichte der Juden im fränkischen und deutschen Reiche bis zum Jahr 1273* (Berlin: Verlag von Leonhard Simion, 1902), p. 69 skk., no. 168; Julius Höxter, *Quellenlesebuch zur jüdischen Geschichte und Literatur, III: Deutschland, Frankreich und Italien im Mittelalter* (Frankfurt a. M.: J. Kauffmann Verlag, 1927), p. 8 skk., no. VII; Amnon Linder, *The Jews in the Legal Sources of the Early Middle Ages* (Detroit: Wayne State University Press – Jerusalem: The Israel Academy of Sciences and Humanities, 1997), p. 400 skk., no. [611]; Julius H. Schoeps & Hiltrud Wallenborn, Hrsg., *Juden in Europa. Ihre Geschichte in Quellen, I: Von den Anfängen bis zum späten Mittelalter* (Darmstadt: Primus Verlag / Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2001), p. 120 skk., no. 52.

² Aki szembeszegült VII. Gergely pápa (1073–1085) centralizáló politikájával a magasabb egyházi méltóságok, püspökök kinevezésének joga (*investitura*) – konkrétan: a milánói érsek kinevezése – körüli vitában (1071), s 1077-ben kényszerült bűnbánóként felkeresni a pápát Canossa várában.

³ A zsidók felmentése a birodalmi adók alól. A kifejezés: *teloneum siquidem quod teutonica lingua interpretatum est zol*; a *lingua teotonica*: ‘német nyelv’; a *zol* = német *Zoll*, ‘vám’. – Valószínű, hogy a privilegium magának a városnak szólt, jöllehet zsidók kétségen kívül már régóta éltek Wormsban. A címzés első két szava későbbi betoldás: {*Iudeis et coeteri*} *Wormatienses*. – Aronius, i. m., p. 67 skk., no. 162; Linder, i. m., p. 388 skk., no. [608] / 267.

⁴ Aronius, i. m., p. 71 skk., no. 170; Höxter, i. m., p. 9 skk., no. VIII; Linder, i. m., p. 391 skk., no. [609] / 411; Schoeps & Wallenborn, i. m., p. 121 skk., no. 53.

⁵ Aronius, i. m., p. 74 skk., no. 171; Linder, i. m., p. 396 skk., no. [610] / 412.

⁶ “(...) potest in terris suis omnibus tenere Iudeos et usurarios publicos, quos vulgus vocat gawertsin, sine imperii molestia et offensa.” – Aronius, i. m., p. 122, no. 276.

⁷ Linder, i. m., p. 353 skk., no. [593] / 163; Heinz Schreckenber, *Die christlichen Adversus-Judaeos-Texte und ihr literarisches und historisches Umfeld (13.–20. Jh.)* (Europäische Hochschulschriften, XXIII, 497) (Frankfurt a. M., etc.: Peter Lang, 1994), p. 300 skk. – Annette Grabowsky, “Das Privileg Friedrich Barbarossas für die Wormser Juden (1157)”, *historicum.net*, URL: http://www.historicum.net/lehren-lernen/arbeiten-mit-quellen/beispielanalysen/art/Das_Privileg_Fr/html/ca/919074fb5d/; a szöveg kényelmesen elérhető kiadása: <http://www.digitale->

- (c) a regensburgi (lat. *Ratisbona*) zsidóknak: 1182. szeptember⁸
- II. (Hohenstauf / Staufen) Frigyes német-római császár (1220–1250)⁹
- (a) a bécsi zsidóknak: 1237. április¹⁰
- (b) bécsi *Judenordnung*: 1238. augusztus¹¹
- II. (Babenberg) Frigyes (*Friedrich der Streitbare* ~ Harckedvelő / Harcias Frigyes) osztrák–stájer (Österreich–Steiermark/*Styria*, majd 1245-től: ~–Krain/*Carniola*) herceg (1230–1246) edictuma az Ausztriában élő zsidókról: 1244. július 1¹²
- IV. Béla magyar király (1235–1270): 1251. december 5,¹³ és átíratái, egészen II. Lajosig (1516)
- Konrád / Graf Konrad I. von Hochstaden kölni érsek (1238–1261)¹⁴ a városába letelepedés céljából érkező vagy már ott tartózkodó (*Iudeis ... Coloniensem intransitibus civitatem ad manendum in ipsa vel iam in presenti ibi manentibus*) zsidóknak: 1252. április 27¹⁵

sammlungen.de/~db/bsb00000456/images/index.html?id=00000456&fip=77.4.106.102&no=9&seite=299.

⁸ Aronius, i. m., p. 139 skk., no. 314a; Höxter, i. m., p. 14, no. X; Julius Hoexter & Moses Jung, *Source Book of Jewish History and Literature* (London: Shapiro, Vallentine & Co., 1938), p. 130 sk., no. XI; Linder, i. m., p. 403 sk., no. [613] / 509. – Ez az oklevél mondja ki először, hogy a birodalomban tartózkodó zsidók a (császári) méltóság különleges előjogainál fogva a birodalmi kamara alá tartoznak (*ad imperialem cameram dinoscuntur pertinere*)

⁹ Aki egy fuldai eset kapcsán a birodalom előkelői, apátok és jámbor férfiak, továbbá “a zsidó törvényt ismerő neofiták” (értsd: kitért zsidók) bevonásával vizsgálatot indított (1236. július) a vérvád ügyének tisztázására, a zsidókat minden gyanúsítás alól felmentette és a hasonló vádaskodásokat egyszer s mindenkorra megtiltotta.

¹⁰ Aronius, i. m., p. 220 sk., no. 509.

¹¹ Aronius, i. m., p. 222 sk., no. 518; Peter Csendes, *Die Rechtsquellen der Stadt Wien* (Fontes rerum Austriacarum, Abt. III: Fontes iuris, Bd. 9) (Wien: Böhlau Verlag, 1986), p. 47, no. 7; Schreckenber, i. m., p. 154 sk., no. 11.

¹² Aronius, p. 233 skk., no. 547; MzsO I, Heinrich Fichtenau & Erich Zöllner, Hrsg., *Urkundenbuch zur Geschichte der Babenberger in Österreich, II: Die Siegelurkunden der Babenberger und ihrer Nachkommen von 1216 bis 1279* (Publikationen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 3. Reihe, 2) (Wien: A. Holzhausens Nachf., 1955), p. 283 sk., no. 430; Jacob R. Marcus, *The Jew in the Medieval World. A Source Book: 315–1791* (1938; reprint, Cincinnati: Hebrew Union College Press, 1990), no. 6.

¹³ http://www.hebraisztika.hu/szovgyujt/KG_chrest_015.pdf, #15. – Szűcs Jenő, *Az utolsó Árpádok* (História Könyvtár: Monográfiák, 1) (Budapest: História – MTA Történettudományi Intézete, 1993); Nora Berend, *At the Gate of Christendom: Jews, Muslims and “Pagans” in Medieval Hungary, c. 1000–1300* (Cambridge – New York: Cambridge University Press, 2001).

¹⁴ A Hohenstauf dinasztia rokona; II. Frigyes német-római császár hívéből ellenfele lett. Ő tette le a kölni dóm alapkövét (1248).

¹⁵ Aronius, i. m., p. 250 skk., no. 588; Höxter, i. m., p. 24 sk., no. XIX. – A “védelem és jóakarát” (*protectio et gratia*) két évente megújítandó, és évente két részletben fizetendő védelmi pénz (*servitium vel tributum*) jár érte.

- II. (Přemysl; Nagy) Ottokár, Cseh- és Morvaország királya (1253–1278): 1254. március 29,¹⁶ és megerősítések: 1255. március 8; külön a morvaországi (Brünn / Brno) zsidók számára: 1268. augusztus 23
- V. (Piast; Kegyes / Jámbor / Tiszta / Szemérmes) Boleszláv (Boleslaus Pius / Bolesław Pobożny / Bolesław v Wstydlivy), Nagy-Lengyelország (Poznań) királya (1243–1279): 1264. augusztus 16 (“*Statut kaliszki*”).¹⁷ – NB: Ez a privilegium tette lehetővé a zsidók betelepülését nagyobb számban Lengyelország területére. A “*Statut*”-ot megerősítette III. (Piast) (Nagy) Kázmér (Kazimierz) király (1333–1370): 1334. október 9; kiterjesztette a zsidókra Lengyelország minden városában: 1364. július 15, illetve Kis-Lengyelország (*Polonia Minor / Małopolska*) (Krakkó) és Ukrajna (*Leopolis / Lemberg / Lwów / Lviv / régi magyar Ilyvó*) zsidóira: 1367. április 25
- I. (Piast) Bolco / Bolko / Bolesław, Świdnica / Schweidnitz (*Ducatus Silesiae Schwidnicensis / Slask / Szilézia*) hercege (1278–1301): 1295. augusztus 7; megerősítette I. (Piast) Henrik schlesien–glogauai herceg (1274–1309): 1299; és II. (Piast; Kis / Mały) Bolco herceg: 1328. december 6
- II. Vencel cseh király (1278–1305): 1300 k.
 (Nagy) Vytautas / Witold nagyherceg (1387–1430), Litvánia: 1388. július 1
 Luxemburgi Zsigmond (1368–1437) brandenburgi választófejedelem (1378–1415), magyar király (1387–1437), német király (1411), később cseh király (1420), itáliai király (1431), végül német-római császár (1433–1437), *Judenordnung*: 1415. január 7 (a konstanzi zsinat alkalmából)¹⁸

¹⁶ Peter Hilsch, “Die Juden in Böhmen und Mähren im Mittelalter und die ersten Privilegien (bis zum Ende des 13. Jahrhunderts)”, in: Ferdinand Seibt, Hrsg., *Die Juden in den böhmischen Ländern* (München – Wien: R. Oldenburg Verlag, 1983), pp. 13–26.

¹⁷ Kalisz / Kalisch: város Breslau / Wrocław és Łódź között (Lengyelország). – Szövege in: *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, I (Poznań: Nakł. Biblioteki Kórnickiej, 1877), p. 563–566, no. 605; fordításban: Julius Hoexter & Moses Jung, i. m., p. 147 skk., no. XXIII; Schoeps & Wallenborn, i. m., p. 139 skk., no. 65. – Zofia Kowalska, “Die großpolnischen und schlesischen Judenschutzbriefe des 13. Jahrhunderts im Verhältnis zu den Privilegien Kaiser Friedrichs II. (1238) und Herzog Friedrichs II. von Österreich (1244)”, *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 47 (1998), pp. 1–20.

¹⁸ Höxter, i. m., p. 40, no. XXX. – Solomon Grayzel, “Jews and the Ecumenical Councils”, in: Abraham A. Neuman & Solomon Zeitlin, Eds., *The Seventy-fifth Anniversary Volume of the Jewish Quarterly Review* (Philadelphia, 1967), pp. 286–311, kül. p. 302 skk.